

Eugeniusz Rydz

Instytut Geografii
Pomorska Akademia Pedagogiczna
Słupsk

Urszula Wirkus

Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych
w Chojnicach

**WSPÓŁCZESNE PRZEMIANY
DEMOGRAFICZNO-OSADNICZE
NA OBSZARACH WIEJSKICH
NA PRZYKŁADZIE GMINY LIPNICA**

1. Wprowadzenie

Obszary wiejskie na Pomorzu cechuje na ogół duże zróżnicowanie form zabudowy, jej gęstości, zachowania tradycyjnego układu pól, dróg wiejskich i zagród oraz budowli historycznych. Jest to skutek odmiennego rozwoju poszczególnych części kraju, a także zmieniających się funkcji społeczno-gospodarczych wsi. Zmiany te są silnie uzależnione od uwarunkowań wynikających z położenia wsi w stosunku do ośrodków miejskich oraz od związków z układem transportowo-komunikacyjnym. Duże znaczenie dla zróżnicowania sieci osadniczej mają warunki środowiska naturalnego (m.in. jakość gleb, wody powierzchniowe, rzeźba terenu). Ważne są również czynniki związane z intensywnością zasiedlania oraz rozwojem demograficznym (gęstość zaludnienia, wielkość osiedli).

Po II wojnie światowej, w wyniku zmian politycznych i społeczno-gospodarczych, uległo przeobrażeniu także osadnictwo tych ziem. Do głównych czynników przeobrażeń osadnictwa wiejskiego na Pomorzu należy zaliczyć parcelację dawnych folwarków, podział dużych gospodarstw na mniejsze, a przede wszystkim utworzenie gospodarstw państwowych i spółdzielczych. Procesy te wywarły duży wpływ na zmiany przestrzenne zarówno w siedlisku, jak i rozplanowaniu rozłogów. Zmieniła się także struktura funkcjonalna wsi.

W wyniku kształtowania się nowych struktur własnościowych coraz większe znaczenie w tworzeniu osadnictwa wiejskiego tego regionu miały państwowe gospodarstwa rolne. Nowy układ struktury agrarnej, a także nowy typ zabudowy, wkomponowany w już istniejącą tkankę osadniczą, nadawał obszarom wiejskim nowy, specyficzny charakter. W wielu miejscowościach osiedla PGR-owskie, nie-

kiedy zlokalizowane w odosobnieniu od istniejącej już zabudowy, w których centra produkcyjne oddzielone zostały od zabudowy mieszkaniowej, tworzyły w ten sposób nowe formy osadnictwa.

Duży wpływ na zmiany we wsiach mają również procesy urbanizacyjne. W miejscowościach poddanych tym procesom wzrasta często intensywność inwestycji budowlanych, przedsięwzięć gospodarczych, nasilają się kontakty z miejskim rynkiem pracy i usług. Jednocześnie wzrasta atrakcyjność terenów wiejskich dla mieszkańców miast (mieszkaniowa, rekreacyjna, gospodarcza); powoduje to zmiany struktury własnościowej ziemi. Dla kształtowania się struktury osadniczej na wsi znaczenie mają również zmiany polityki prowadzonej w odniesieniu do obszarów wiejskich. Na ogół jednak osiedla wiejskie podlegają bardzo powolnym zmianom, stosunkowo słabo widocznym w krótkich okresach. Zasadniczo formy zabudowy wsi oraz układy osadnictwa wiejskiego cechuje duża bezwładność, która przejawia się w ich znacznej trwałości (Heffner 2002).

Biorąc pod uwagę strukturę wiejskich jednostek osadniczych i ludność je zamieszkującą należy stwierdzić, że na Pomorzu (przyjęto, iż stanowią je łącznie województwa zachodniopomorskie i pomorskie) przeważają miejscowości wiejskie słabo zaludnione, szczególnie na Pojezierzu Zachodniopomorskim i Pojezierzu Południowopomorskim. Przeciętna liczba ludności w jednej miejscowości wiejskiej na Pomorzu wynosiła w 2002 r. około 197 osób (średnio w kraju 259 osób). W województwie pomorskim miejscowości wiejskie były odpowiednio większe i zamieszkiwały je przeciętnie 233 osoby, natomiast w województwie zachodniopomorskim, o bardziej rozdrobnionej sieci osadniczej – 163 osoby.

Celem niniejszego opracowania jest analiza przemian demograficzno-osadniczych, jakie zachodzą w ostatnich 15 latach na obszarach wiejskich, na przykładzie gminy Lipnica. Zmierzano do określenia dynamiki zmian i współzależności badanych zjawisk. Ocenę przemian sytuacji demograficznej i społecznej przedstawiono w powiązaniu z niektórymi elementami środowiska geograficznego i dziedzinami życia społeczno-gospodarczego.

2. Ogólna charakterystyka społeczno-gospodarcza gminy Lipnica

Gmina Lipnica położona jest w południowo-zachodniej części województwa pomorskiego i należy do powiatu bytowskiego. Zajmuje 309,6 km², co stanowi 14,1% powierzchni powiatu oraz 1,7% powierzchni województwa pomorskiego. Pod względem powierzchni zajmuje drugie miejsce wśród 10 gmin powiatu bytowskiego oraz siódme w województwie pomorskim. Omawianą gminę w końcu 2002 r. zamieszkiwało 5079 osób¹. Największą miejscowością pod względem liczby mieszkańców jest Lipnica (809 osób), najmniejszą zaś Luboń (34 osoby). Charakterystyczną cechą nie tylko gminy Lipnica, ale również całego powiatu bytowskiego jest niski stan zaludnienia (tab. 1 i ryc. 1). Spowodowane to jest m.in. słabymi glebami, dużą lesistością oraz typowo rolniczym charakterem regionu. Dzięki temu teren gminy nie

¹ Dane według Sekcji Ewidencji Ludności Urzędu Gminy w Lipnicy, stan na 31.12.2002 r.

Tabela 1

Gęstość zaludnienia gmin powiatu bytowskiego w 2002 roku

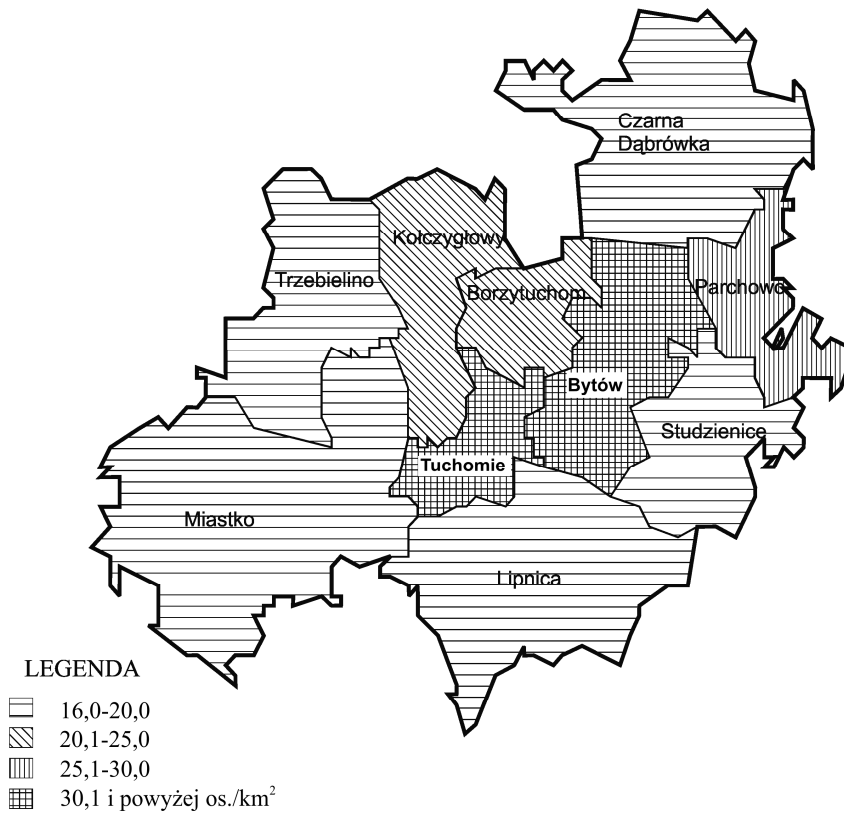
Lp.	Gminy	Powierzchnia (km ²)	Liczba ludności	Gęstość zaludnienia (os./km ²)
1	Borzytuchom	108,57	2732	25,2
2	Bytów	188,72	6261	33,2
3	Czarna Dąbrówka	298,28	5808	19,5
4	Kołczygłowy	173,34	4316	24,9
5	Lipnica	309,57	5079	16,2
6	Miastko	461,11	9014	19,3
7	Parchowo	130,91	3520	26,9
8	Studzienice	175,96	3332	18,9
9	Trzebielino	225,45	3878	17,2
10	Tuchomie	106,47	3883	36,5
11	Powiat bytowski z miastami	2 198,81	77 294	35,2
12	Województwo pomorskie	18 293,00	2 204 375	120,5

Źródło: Rocznik statystyczny województwa pomorskiego, Gdańsk 2002; materiały statystyczne dotyczące gminy Lipnica według Sekcji Ewidencji Ludności Urzędu Gminy w Lipnicy

był narażony na ekspansję uciążliwych gałęzi przemysłu, a przyroda zachowała się do dziś w mało skażonej postaci, wabiąc pięknem i harmonią krajobrazu.

Według podziału fizjograficznego kraju J. Kondrackiego gmina Lipnica zajmuje część Pojezierza Zachodniopomorskiego i Pojezierza Południowopomorskiego oraz Równiny Charzykowskiej, która obejmuje prawie cały obszar gminy, z wyjątkiem północno-zachodniej części (Wysoczyzna Łącka, Sandr Borzyszkowski, Rynna jeziora Brzezinek), należącej do mezoregionu Pojezierza Bytowskiego (Kondracki 2000, s. 53). Można przyjąć, że obszar gminy stanowi zwartą historycznie część Kaszub, zwaną Gochami, która oparła się kilkuwiekowej germanizacji, zachowując język i kulturę kaszubską od najdawniejszych czasów po dzień dzisiejszy. Historycznie Gochy to północno-wschodnia część dawnej ziemi człuchowskiej, która w okresie międzywojennym, jako fragment powiatu chojnickiego, należała do Polski (Ellwart 2000).

Na dzisiejszy obraz społeczno-gospodarczy gminy Lipnica złożyły się zarówno elementy środowiska geograficznego, jak i ukształtowane w przeszłości stosunki polityczne i gospodarcze. Od najdawniejszych czasów mieszkańcy tego terenu borykali się z problemami dostępności komunikacyjnej. W czasach I Rzeczypospolitej powiązania komunikacyjne z najbliższymi miastami (Bytowem i Chojnicami) były dość utrudnione. Nie oznacza to jednak, że Gochy znajdowały się na uboczu proce-

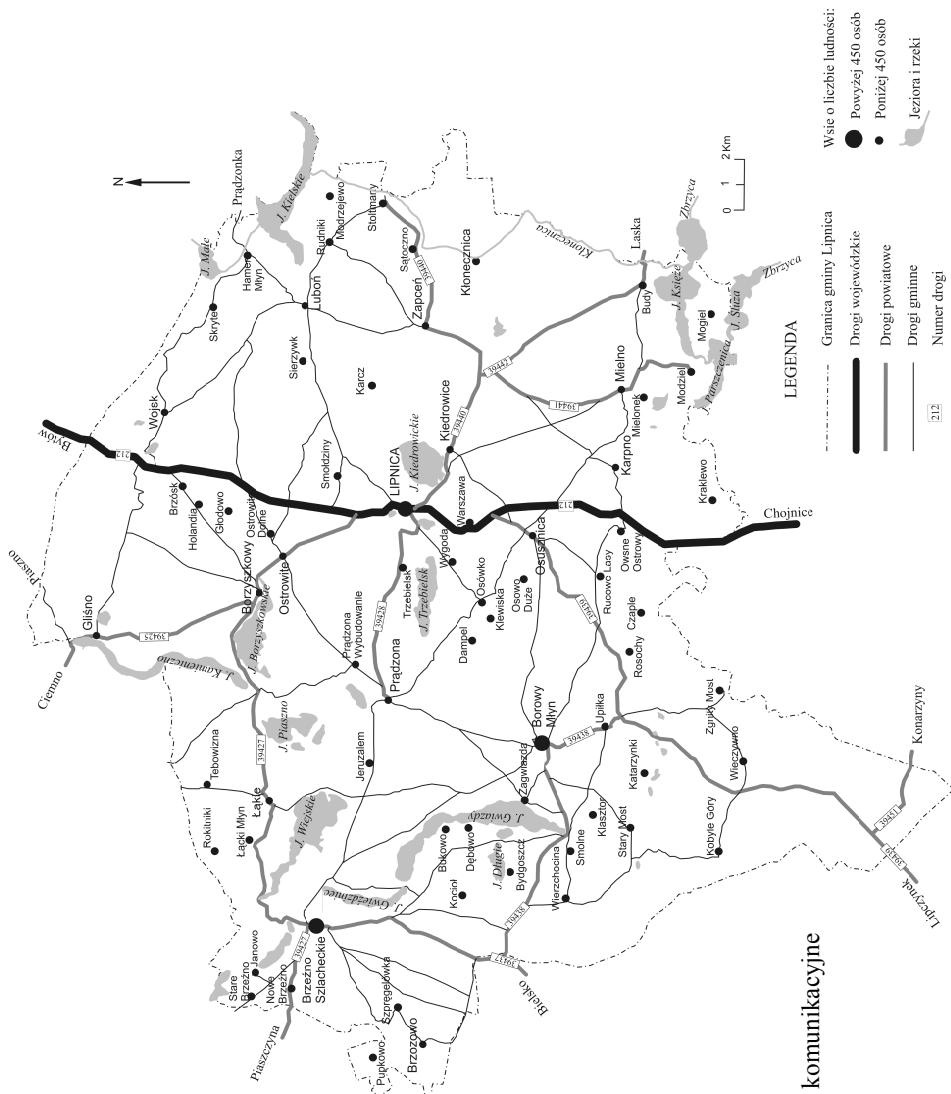

Ryc. 1. Gęstość zaludnienia w gminach powiatu bytowskiego w końcu 2001 r.

sów modernizacyjnych. Na początku XX wieku powstały tu nowe inwestycje gospodarcze i organizacje społeczne.

Duże znaczenie dla omawianego obszaru miała budowa szosy Bytów–Miastko, którą przekazano w 1857 r., oraz linii kolejowej również z Bytowa do Miastka, którą przekazano w 1907 r. (Martyniuk 1977, s. 98). Niestety, dostęp do niej kilka lat później odcięła nowa granica polsko-niemiecka, co wpłynęło negatywnie na rozwój miejscowej gospodarki. Położenie komunikacyjne omawianego terenu ani w przeszłości (w innych stosunkach politycznych), ani obecnie nie sprzyja rozwojowi osadnictwa, czego dowodem jest brak jednostek typu miejskiego. Biorąc pod uwagę dostępność komunikacyjną należy stwierdzić, że najkorzystniej położone są obszary centralnej części gminy. Jest to bezpośrednio związane z głównym szlakiem transportowym Bytów–Chojnice, przy którym leży m.in. wieś Lipnica. Dość korzystne położenie komunikacyjne mają również wsie: Brzeźno Szlacheckie, Łąkie, Borzyszkowy, Ostrowite i Gliśno (położone w północnej części gminy Lipnica; ryc. 2).

Znaczna powierzchnia gminy utrudnia kontakt ludności z władzami lokalnymi, służbą zdrowia czy placówkami oświatowymi, szczególnie w południowej i południowo-wschodniej części gminy. Na obszarze tym znaczną powierzchnię zajmują

Ryc. 2. Położenie komunikacyjne gminy Lipnica

lasy oraz jeziora, które w pewnym stopniu stanowią barierę uniemożliwiającą rozwój infrastruktury technicznej. Znajdują się tu głównie małe wsie, przysiółki oraz pojedyncze zagrody, które charakteryzują się dużym rozproszeniem i położone są z dala od ważniejszych dróg, co powoduje, że dojazd do nich jest trudny.

Obecną strukturę organizacyjną gminy tworzy 15 sołectw (tab. 2), z których największą powierzchnię zajmują Borowy Młyn (72,8 km²) i Kiedrowice (29,9 km²), zaś najmniejsze jest Brzozowo (8,2 km²). Zdecydowanie najwięcej miejscowości, bo aż 16, znajduje się w sołectwie Borowy Młyn, a następnie w Mielnie (7) i Osusznicy (7).

Tabela 2

Wykaz sołectw na terenie gminy Lipnica w 2002 roku

Lp.	Sołectwo	Powierzchnia sołectwa w km ²	Wykaz miejscowości w sołectwie
1	Borowy Młyn	72,83	Borowy Młyn, Bydgoszcz, Bukowo, Dębowo, Kobyle Góry, Kocioł, Rosochy, Katarzynki, Klasztor, Smolne, Stary Most, Upiłka, Wieczywno, Wierzchocina, Zgnity Most, Zagwiazda
2	Borzyszkowy	11,78	Borzyszkowy, Brzóska, Głodowo, Holandia
3	Brzeźno Szlacheckie	15,90	Brzeźno Szlacheckie, Janowo, Nowe Brzeźno, Stare Brzeźno
4	Brzozowo	8,18	Brzozowo, Pupkowo, Szpręgelówka
5	Gliśno	11,34	Gliśno Wielkie, Na Górze
6	Kiedrowice	29,90	Kiedrowice, Karcz, Sierzywk, Wielgoszcz
7	Lipnica	16,63	Lipnica, Smółdziny, Warszawa, Trzebielsk, Wygoda
8	Luboń	19,09	Luboń, Hamer Młyn, Modrzejewo, Rudniki, Stoltmany
9	Łąkie	28,57	Łąkie, Jeruzalem, Łącki Młyn, Rokitniki, Tebowizna
10	Mielno	28,05	Mielno, Karpno, Budy, Klaklewo, Mielonek, Modziel, Mogiel
11	Ostrowite	11,62	Ostrowite, Ostrowite Dolne, Pod Prądzoną
12	Osusznica	13,51	Osusznica, Czaple, Nowa Osusznica, Osowo Małe, Osowo Duże, Owsne Ostrowy, Rucowe Lasy
13	Prądzona	12,69	Prądzona, Dampel, Klewiska, Prądzona Wybudowanie, Osówek
14	Wojsk	15,68	Wojsk, Skryte
15	Zapceń	12,05	Zapceń, Klonecznica, Sątoczno
	Razem	307,82	

Źródło: dokumentacja statystyczna gminy Lipnica uzyskana z Sekcji Ewidencji Ludności oraz Referatu Rolnictwa w Urzędzie Gminy w Lipnicy, 2002

Rozwój gospodarczy gminy Lipnica, ze względu na ubogą bazę surowcową, małe zaludnienie, słabe gleby i dużą lesistość, w porównaniu z innymi gminami powiatu bytowskiego jest nieco wolniejszy. W ostatnim dziesięcioleciu następuje jednak w sferze gospodarczej pewne ożywienie, zaczyna się rozwijać sektor usług i przemysłu. Wzrasta również zainteresowanie rolników prowadzeniem działalności agroturystycznej. Podkreślić należy, że w odróżnieniu od innych gmin byłego województwa śląskiego, na terenie omawianej jednostki nie było PGR. Sektor uspołeczniony był reprezentowany jedynie przez Spółdzielnię Kółek Rolniczych, która w dalszym ciągu funkcjonuje w gminnej miejscowości Lipnica. Nie wystąpiły zatem na omawianym terenie trudne niekiedy problemy związane z restrukturyzacją byłych PGR. Podstawowym źródłem utrzymania miejscowej ludności pozostaje w dalszym ciągu rolnictwo. W końcu 2002 r. w gminie prowadziło działalność 826 indywidualnych gospodarstw rolnych, w stosunku do 1988 r. ich liczba wzrosła o 77. Biorąc pod uwagę strukturę wielkościową gospodarstw rolnych, podkreślić należy dość duży udział gospodarstw o powierzchni powyżej 15 ha użytków rolnych, stanowiły one prawie 32% ogólnej liczby, w tym prawie 12% to gospodarstwa o powierzchni powyżej 30 ha. Gospodarstwa takie, mimo nie najlepszych warunków przyrodniczych, uznać można w warunkach polskich za najbardziej sprawne i efektywne. Stanowią one mogą wyraźny segment w modelu polskiego rolnictwa. To w tej grupie producentów należy szukać gospodarstw parytetowych, inwestujących, nastawionych rynkowo i wyznaczających kierunek oraz skalę nowoczesności polskiej wsi. Gospodarstwa z tej grupy należy również ocenić jako ważne w sensie weryfikacji makroekonomicznych koncepcji unowocześniania rolnictwa, wyznaczania celów strategicznych, konstruowania instrumentów i szukania źródeł inwestowania w ich rozwój. Nie do końca zrozumiałą jest znaczny wzrost (przeszło trzykrotny) liczby gospodarstw o powierzchni do 2 ha. Z dużym prawdopodobieństwem można przypuszczać, że nabywanie gruntów rolnych o takiej powierzchni nie wiąże się z powstaniem nowego gospodarstwa rolnego. Użytki rolne mogą raczej być formą lokaty kapitału, a niekiedy są też wykorzystywane do celów spekulacyjnych.

Wyróżniającymi się aktualnie zakładami przemysłowymi na terenie gminy Lipnica są: zakład górniczy (żwirownia) „Ostrowite”, kopalnia „Wapniak” w Zapceni, młyn w Hamer Młynie, zakłady produkcji odzieży ochronnej i rękawiczek w Lipnicy, a także tartaki i zakłady przerobu drzewa, m.in. w Lipnicy, Mielnie, Gliśnie Wielkim, Sątocznie, Borowym Młynie i Brzeźnie Szlacheckim.

3. Przemiany demograficzne na terenie gminy Lipnica w latach 1988-2002

Procesy demograficzne są w swej istocie połączeniem zjawisk biologicznych i społecznych. Narodziny, dojrzewanie fizyczne, starzenie się, w końcu zgon są obiektywnymi, nieuchronnymi etapami biologicznego rozwoju każdej jednostki, a tym samym określonych zbiorowości ludzkich (Sobczak 1992). Podstawowym miernikiem oceny wielkości potencjału demograficznego określonego terytorium jest ogólna liczba ludności. W końcu 2002 r. gminę Lipnica zamieszkiwało 5079 osób, co stanowiło około 10,8% zaludnienia obszarów wiejskich powiatu bytowskiego.

Jednostką, która miała najbardziej zbliżoną liczbę ludności, była gmina Czarna Dąbrówka (5808 osób).

Jeżeli przyjąć za punkt wyjścia liczbę mieszkańców gminy Lipnica z 1978 r., która wynosiła 4682 osoby, to w latach 1978-2002 zaludnienie tego obszaru wzrosło o 397 osób (8,5%). Dodać należy, że dynamika ta była bardzo nierównomierna. Maksymalny przyrost liczby ludności w stosunku do roku poprzedniego odnotowano w 1986 r., natomiast ubytek mieszkańców nastąpił w 1988 r. (-7,0%). Z kolei średnie roczne zmiany liczby ludności w latach 1978-1988 wynosiły 0,7%, a w latach 1988-2002 około 0,6% (tab. 3).

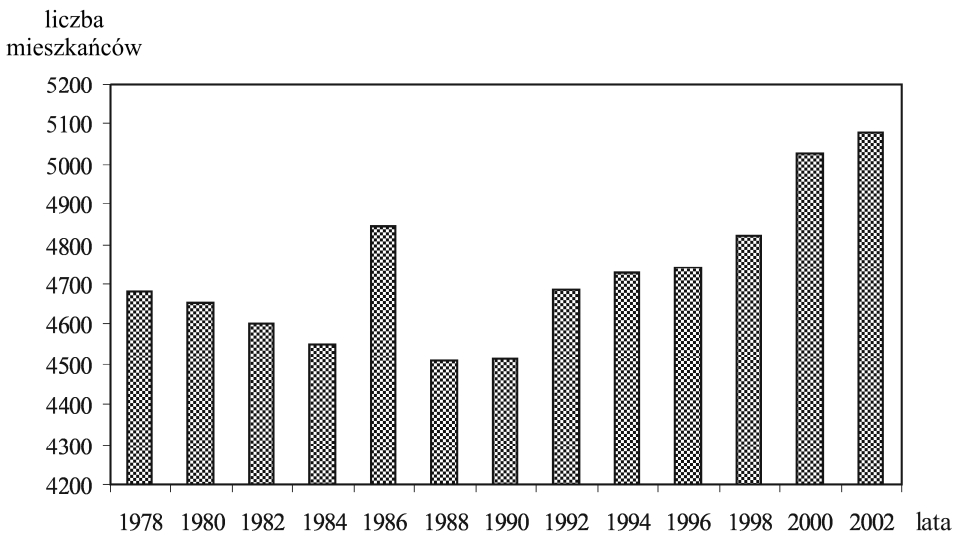
Tabela 3

Tendencje zmian zaludnienia gminy Lipnica w latach 1978-2002

Lata	Liczba mieszkańców	Dynamika wzrostu 1978 = 100	Przyrost liczby mieszkańców w stosunku do roku poprzedniego	
			bezwzględny	względny w %
1978	4682	100,0		
1980	4651	99,3	-31	-0,7
1982	4604	98,3	-47	-1,0
1984	4549	97,2	-55	-1,2
1986	4844	103,5	295	6,5
1988	4507	96,3	-337	-7,0
1990	4514	96,4	7	0,2
1992	4685	100,1	171	3,8
1994	4727	101,0	42	0,9
1996	4740	101,2	13	0,3
1998	4822	103,1	82	1,7
2000	5025	107,3	203	4,2
2002	5079	108,5	54	1,1

Źródło: wykazy z lat 2000 i 2002 według Sekcji Ewidencji Ludności Urzędu Gminy w Lipnicy; podstawowe dane statystyczne według miast i gmin 1978, 1980, 1982, 1984, 1986, 1988, 1990, 1992, 1994, 1996, 1998, Słupsk. Zestawienie i obliczenia własne

Z powyższego wynika, że niemal do końca lat 80., z wyjątkiem 1986 r., liczba ludności gminy Lipnica miała tendencję spadkową, co oznaczało wyludnianie się wsi. Inny kierunek zmian obserwuje się w okresie radykalnych przemian społeczno-gospodarczych. Od 1988 r., po kilku latach zmniejszania się liczby ludności we wsiach, następuje zahamowanie ubytku (ryc. 3). Proces ten może wynikać ze zmniejszania się odpływu ludności wiejskiej ze wsi do miast, co wiąże się z nega-

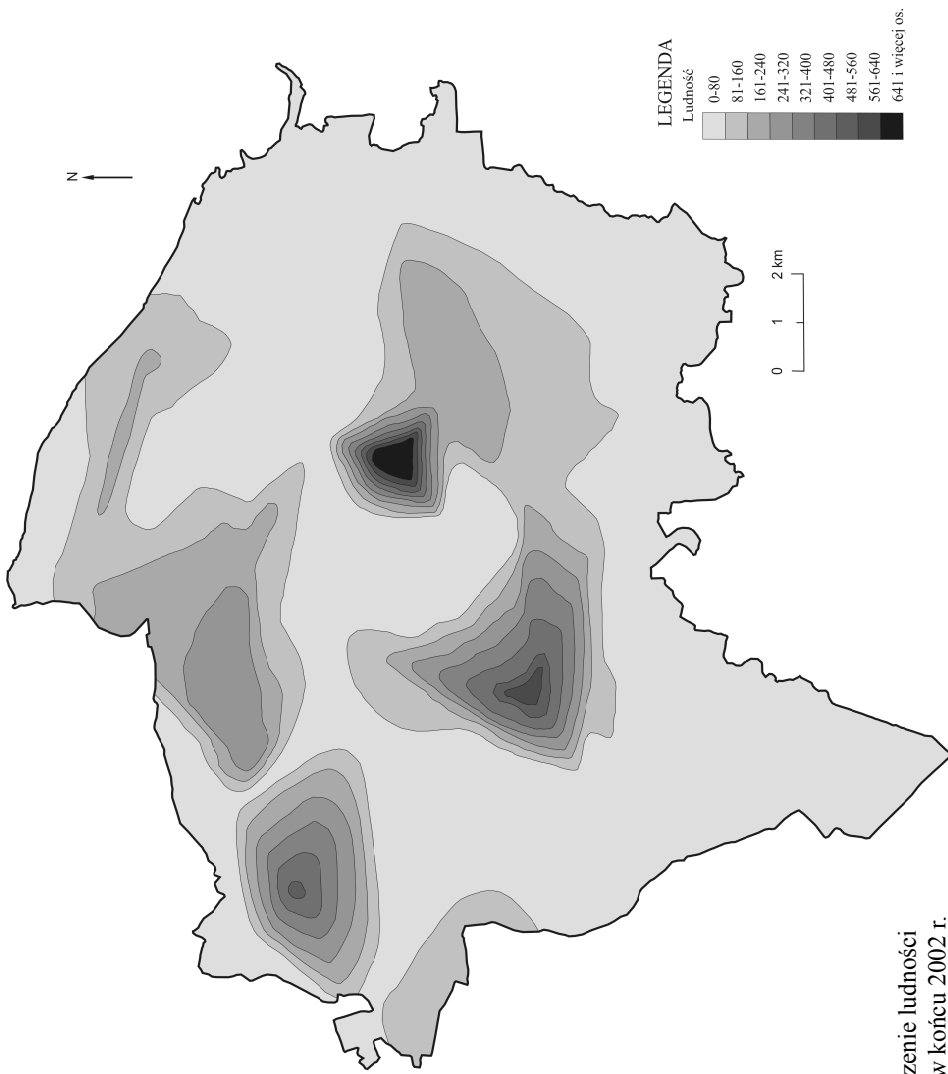
Ryc. 3. Zmiany w liczbie ludności w gminie Lipnica w latach 1978-2002

tywnymi skutkami transformacji gospodarczej, w tym głównie z bezrobociem oraz brakiem perspektywy na stałe zamieszkanie w mieście.

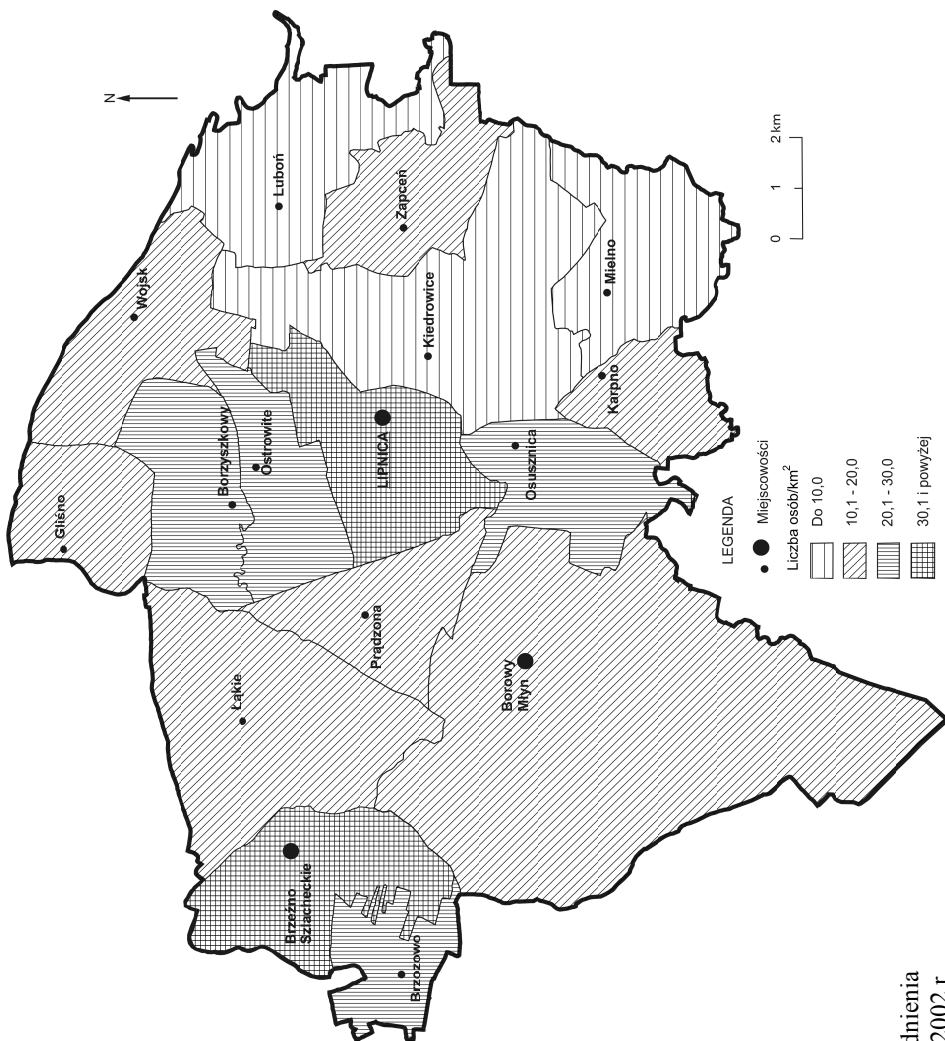
W rozmieszczeniu ludności gminy Lipnica zaznacza się wyraźna trójbiegunowość². Obok największego skupienia występującego w pobliżu gminnej miejscowości Lipnica (około 16,0% ogółu ludności gminy), wykształciły się dwa nieco mniejsze centra koncentracji mieszkańców, tj. Borowy Młyn oraz Brzeźno Szlacheckie, położone na zachód i północny zachód od głównego bieguna koncentracji ludności, jakim jest Lipnica (ryc. 4).

Dość wyraźne zróżnicowanie obserwuje się również pod względem gęstości zaludnienia w układzie wiejskich jednostek osadniczych. W 2002 r. wahała się ona od 52,4 (Lipnica) do 5,8 os./km² (Luboń), przy średniej 16,4 os./km² w całej gminie. Do najslabiej zaludnionych obszarów należą obręby położone we wschodniej części gminy Lipnica (ryc. 5). Rozproszenie ludności w tych miejscowościach spowodowane jest istniejącym uwarunkowaniem środowiska naturalnego, które ujemnie wpływa na możliwość dalszego zasiedlania tych obszarów. Chodzi tu głównie o znaczną powierzchnię lasów, które zajmują odpowiednio aż 66,9% i 65,4% powierzchni ogólnej gruntów w obrębie Luboń i Kiedrowice. Wyższe współczynniki gęstości zaludnienia od średniego w gminie (16,4 os./km²) mają obręby leżące

² Rozmieszczenie ludności przedstawiono za pomocą metody izarytmicznej, która polega na dokonaniu interpolacji pomiędzy pomierzonymi lub założonymi punktami odniesienia. Punktem odniesienia może być środek geometryczny jednostki powierzchniowej, środek ciężkości zjawiska lub ośrodek administracyjny. Interpolacja oparta jest na punktach odniesienia, tzn. punktach o określonym położeniu na mapie, do których jest przywiązana odpowiednia wartość liczbowa. Interpolacja polega na wyznaczeniu wszystkich pozycji na mapie dla z góry przyjętych wartości izolinii, które są łączone linią – izarytmą.

Ryc. 4. Rozmieszczenie ludności w gminie Lipnica w końcu 2002 r.

Ryc. 5. Gęstość zaludnienia w gminie Lipnica w 2002 r.

w środkowej i zachodniej części gminy (np. Lipnica, Borzyszkowy, Ostrowite czy Brzeźno Szlacheckie). Pewien wpływ na to ma bliskość drogi wojewódzkiej Bytów–Chojnice, która już w przeszłości wyraźnie wpływała na rozwój sieci osadniczej. W przypadku obrębów Brzeźno Szlacheckie i Brzozowo dość wysoka gęstość zaludnienia (odpowiednio 34,7 i 21,3 os./km²) jest konsekwencją niewielkiej powierzchni tych sołectw oraz położenia w pobliżu drogi Bytów–Miastko. Z przeprowadzonych badań terenowych wynika, że korzystne położenie tych sołectw wzdłuż linii komunikacyjnych sprzyjało w przeszłości rozwojowi osadnictwa i powodowało, że ludność – często młoda – chętniej osiedlała się w nich ze względu na niższe koszty gruntów pod zabudowę niż w miastach. Nie bez znaczenia była w przeszłości, ale i jest obecnie lepsza możliwość dojazdów do pracy z tych miejscowości.

Najbardziej widoczne zmiany gęstości zaludnienia nastąpiły w gminnej wsi Lipnica. W latach 1989-2002 liczba ludności wzrosła tu aż o 243 osoby, co stanowi 42,5% ogólnego wzrostu w tym samym okresie w całej gminie. Jest to nie tylko wynik korzystnego położenia w stosunku do układu sieci dróg, możliwości nabywania gruntów pod zabudowę, ale również uzbrojenia terenu pod zabudowę, co przyczyniło się do powstania nowego osiedla domków jednorodzinnych przy wylocie drogi na Chojnice.

Zasadniczym czynnikiem kształtującym rozwój liczby ludności gminy Lipnica w latach 1988-2002 był ruch naturalny. Z analizy porównawczej jego składowych wyników, iż zasadniczą cechą zmian pod tym względem była duża nierównomierność

Tabela 4

Składowe ruchu naturalnego ludności gminy Lipnica w latach 1988-2002

Lata	Małżeństwa	Urodzenia	Zgony	Przyrost naturalny	Małżeństwa	Urodzenia	Zgony	Przyrost naturalny	Liczba urodzeń na 1 zgon
	w liczbach bezwzględnych				na 1000 osób				
1988	41	99	52	47	9,1	22,0	11,5	10,4	1,9
1990	39	105	47	58	8,6	23,3	10,4	12,8	2,2
1992	37	46	26	20	7,9	9,8	5,5	4,3	1,8
1994	31	75	51	24	6,6	15,9	10,8	5,1	1,5
1996	47	72	51	21	9,6	14,6	10,4	4,3	1,4
1998	49	70	54	16	9,9	14,1	10,9	3,2	1,3
2000	41	64	36	28	8,2	12,7	7,2	5,6	1,8
2002	38	70	45	25	7,5	13,8	8,7	4,9	1,6

Źródło: wykazy z 2002 r. i liczba małżeństw w latach 1988-2002 według Wydziału Ewidencji Ludności Urzędu Gminy w Lipnicy; Tabulogramy, Tablica bilansowa, Stan, ruch naturalny wędrownicowy ludności w latach 1988-2000, Urząd Statystyczny w Słupsku

oraz spadek wielkości poszczególnych składników (tab. 4). Na uwagę zasługuje wyraźne obniżenie się współczynnika urodzeń z 23,3‰ w 1990 r. do 13,8‰ w 2002 r. Zjawisko to jest w zasadniczej mierze rezultatem obniżenia się płodności kobiet, która z kolei jest m.in. rezultatem różnokierunkowych uwarunkowań społeczno-ekonomicznych, spadku liczby zawieranych małżeństw. Biorąc pod uwagę trendy występujące w rozwoju demograficznym kraju można sądzić, że zarówno liczba urodzeń, jak i zawieranych małżeństw nie osiągnie w perspektywie wielu następnych lat poziomu z minionego okresu, np. z lat 1970-1980.

Podstawowe znaczenie dla badań nad dynamiką zaludnienia ma ocena czynników przemian demograficznych – przyrostu naturalnego i salda migracji. Współczynniki przyrostu naturalnego w omawianym okresie charakteryzowały się wartościami dodatnimi. Najwyższy (12,8‰) wystąpił w 1990 r., zaś najniższy (3,2‰) w 1998 r. Tak wysoki przyrost, mimo znacznego odpływu ludności z terenu omawianej gminy, jest konsekwencją m.in. głębokiej religijności Kaszubów i akceptacji modelu rodziny wielodzietnej.

Zmiany struktury demograficznej oraz stosunków ludnościowych są rezultatem również ruchu wędrownego ludności (tab. 5). Z przeprowadzonych badań wynika, że w analizowanym okresie obserwuje się tendencję do zmniejszania się ujemnego salda migracji: z -16,2 ‰ w 1988 r. do -0,8 ‰ w 2002 r. Zjawisko takie jest m.in. związane z powrotem ludności (dość często w wieku mobilnym) z miast na wieś, co jest następstwem m.in. trudnej sytuacji mieszkaniowej i wysokich cen wynajmu mieszkań w miastach oraz problemów na rynku pracy, a w konsekwencji coraz większego bezrobocia.

Tabela 5

Składowe migracji wewnętrznych ludności gminy Lipnica w latach 1988-2002

Lata	Napływ			Odpływ			Saldo	
	ogółem	w tym		ogółem	w tym		l. b.	‰
		z miast	ze wsi		do miast	na wieś		
1988	43	12	31	116	63	53	-73	-16,2
1990	48	20	28	71	41	30	-23	-5,1
1992	49	20	29	62	34	28	-13	-2,8
1994	40	14	26	55	19	36	-15	-3,2
1996	45	20	25	58	34	24	-13	-2,6
1998	46	17	29	70	28	42	-24	-4,8
2000	43	20	23	75	28	47	-32	-6,4
2002	60	25	35	64	27	37	-4	-0,8

Źródło: Roczniki statystyczne województwa słupskiego, Słupsk 1989, 1991, 1993, 1995, 1997; Rocznik statystyczny województwa pomorskiego, Gdańsk 1999; wykazy z lat 2000 i 2002 według Wydziału Ewidencji Ludności Urzędu Gminy w Lipnicy

Z badań, jakie prowadzono wynika, że w okresie transformacji społeczno-gospodarczej zdecydowanie zmniejszyły się przemieszczenia ludności ze wsi do miast³. Wśród przyczyn, które wpłynęły na osłabienie przyciągającej siły miast, można wyróżnić między innymi:

- zahamowanie, a nawet regres rozwoju miejskiego rynku pracy (ograniczenie zatrudnienia w mieście),
- kompletne załamanie się programu uspołecznionego budownictwa (ograniczenie możliwości zamieszkania w mieście osób, które nie dysponują odpowiednimi zasobami finansowymi),
- wysokie zanieczyszczenie środowiska miejskiego (Rydz 1994, s. 166),
- chęć zmiany klimatu w przypadku osób przemieszczających się z miasta na wieś.

Spadek liczby mieszkańców niektórych wsi omawianej gminy, spowodowany trwającą od wielu lat migracją o selektywnym charakterze, który polegał na przewadze w odpływie ze wsi kobiet i ludzi młodych, wywołał niekorzystne skutki demograficzne w populacji ludności pozostającej na omawianym terenie. Wśród najważniejszych trzeba wymienić: daleko posunięty proces starzenia się ludności, spadek przyrostu naturalnego oraz zniekształcenia struktury według płci w niektórych grupach wiekowych.

Wielkość i kierunki migracji oraz strukturalne cechy ludności migrującej nie tylko wpływają na zmiany gęstości zaludnienia, ale najczęściej powodują też pogłębienie istniejących różnicowań. Pośrednio kształtują także zmiany w ruchu naturalnym. W wyniku znacznej skłonności do przemieszczeń ludności młodej następuje z jednej strony spadek urodzeń i wskaźników przyrostu naturalnego na terenach odpływowych, z drugiej natomiast ich wzrost na terenach napływowych. Procesy te prowadzą także w konsekwencji do pogłębienia istniejących już deformacji struktur demograficznych, co znajduje odbicie w postępującym procesie starzenia się ludności wiejskiej oraz defeminizacji wsi.

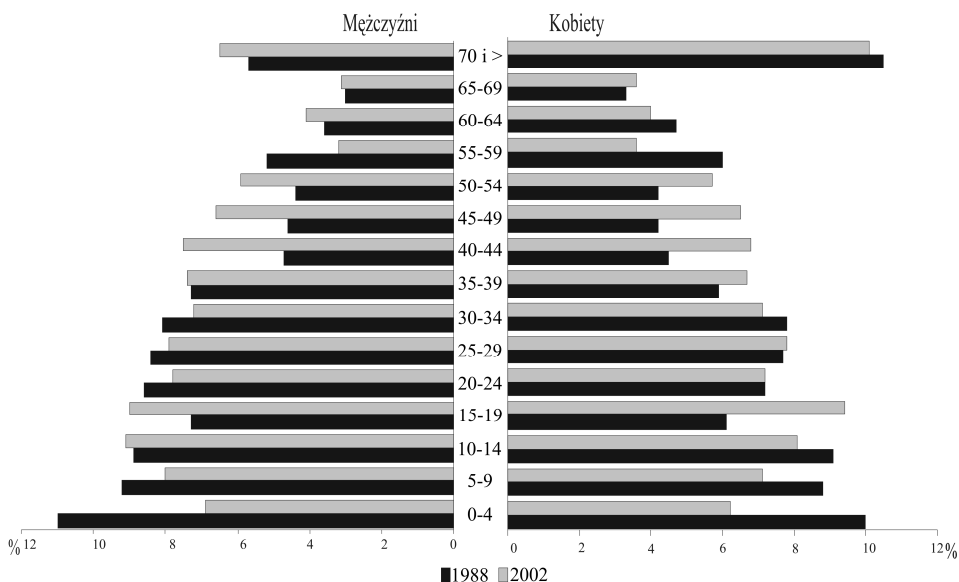
4. Struktura demograficzna mieszkańców gminy Lipnica według wieku i grup ekonomicznych

We współczesnych badaniach demograficznych ważne miejsce zajmują analizy ludności według wieku, płci i grup ekonomicznych. Z badań, jakie prowadzono na terenie gminy Lipnica wynika, że zmiany zaludnienia pociągają za sobą również przekształcenia w strukturze wieku i płci. Okazuje się, że największe „zniekształcenia struktury wieku” występują w najmniejszych miejscowościach. To właśnie w tych jednostkach wysoki jest odsetek ludzi starszych i relatywnie mały odsetek młodzie-

³ Badania ankietowe przeprowadzono podczas przygotowywania pod kierunkiem prof. dra hab. Eugeniusza Rydza pracy magisterskiej *Przemiany demograficzno-osadnicze na terenie gminy Lipnica w latach 1988-2002*. Praca ta została nagrodzona w konkursie na najlepsze prace magisterskie studentów PAP, poruszające problematykę Kaszub i kaszubszczyzny. Organizatorem konkursu w 2004 r. było Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Oddział w Słupsku.

ży. W miejscowościach większych, liczących powyżej 500 mieszkańców, struktura populacji według wieku jest zdecydowanie korzystniejsza.

Rozkład grup ludnościowych gminy Lipnica w latach 1988 i 2002 przedstawiono za pomocą piramidy wieku. Odzwierciedla ona nie tylko ważniejsze zmiany udziału poszczególnych grup ludności w dwu przekrojach czasowych, ale określa również ich udział w ogólnej liczbie mieszkańców z uwzględnieniem płci. Zaznaczyć należy, że ze zmian w strukturze płci i wieku wynika wiele implikacji demograficznych oraz społeczno-gospodarczych. Rzutują one bowiem m.in. na wielkość zasobów pracy, zakres zadań związanych z oświatą, służbą zdrowia, opieką społeczną i budownictwem mieszkaniowym (Jażewicz 2001, s. 140). Charakterystyczną cechą podziału mieszkańców gminy Lipnica według grup wiekowych jest istotna wypukłość (wybrzuszenie się) liczby ludności w przedziałach wiekowych 20-24, 25-29 i 30-34 lat w 1988 r. oraz wyraźne przesunięcie się tej grupy czternaście lat później do przedziału 40-44 i 45-49 lat. Zjawisko to ogólnie tłumaczyć można przesuwaniem się roczników powojennego wyżu demograficznego z lat 50., a także procesem migracji mieszkańców gminy (ryc. 6). Kolejnym ważnym elementem jest występowanie wklęsłości w strefach obejmujących grupy wieku 15-19 lat i 40-49 lat w 1988 r. oraz 20-24 i 30-34 lata w 2002 r. Ma to związek z mniejszą liczebnością roczników okresu wojennego i bezpośrednio powojennego. Ponadto opisywana sytuacja jest rezultatem propagowanej i realizowanej od połowy lat sześćdziesiątych polityki demograficznej i rodzinnej w Polsce, która polegała na kreowaniu modelu rodziny z jednym dzieckiem. Mniejsze od poprzedniego uwypuklenie rysuje się również w przedziałach wiekowych 0-14 lat w 1988 r. i 10-19 lat w 2002 r. Zjawisko to, zwane echem wyżu demograficznego, spowodowane jest wchodzeniem w okres rozrodczy

Ryc. 6. Struktura ludności według płci i wieku w gminie Lipnica w latach 1988-2002

drugiego pokolenia roczników z wyżu demograficznego lat 50. Z układu piramidy wieku wyraźnie wynika, że ludność gminy Lipnica staje się społeczeństwem dojrzałym demograficznie, o czym świadczy dość znaczny udział ludności w grupie wiekowej powyżej 65 lat. Zjawiskiem obserwowanym w ostatnich latach jest utrzymywanie się podobnych relacji między liczbą kobiet a liczbą mężczyzn. Nadwyżka liczby kobiet nad liczbą mężczyzn pojawia się dopiero od 50 roku życia i wynika na ogół z dłuższego trwania życia kobiet. Do tego roku występuje na ogół przewaga mężczyzn, spowodowana większą liczebnością noworodków płci męskiej, a w konsekwencji następnych roczników.

Istotnym zjawiskiem obserwowanych zmian jest wyraźny spadek udziału najmłodszych grup wiekowych, przejawiający się zwężeniem podstaw piramid, oraz zdecydowany wzrost najstarszych grup ludności.

Powyższa analiza dotyczy ludności całej gminy Lipnica, nie zawsze zatem odzwierciedla specyfikę rozwoju demograficznego poszczególnych miejscowości. O ile w 1988 r. większość obrębów geodezyjnych miała kształt bliższy do stożka (typ progresywny), to obecnie mają one kształt bardziej zbliżony do walca (typ zastojowy). Są to jednostki, w których udział procentowy ludności w wieku poprodukcyjnym w 2002 r. znacznie przewyższa średnią dla całej gminy (np. Luboń – 18%, Ostrowite – 16,4%, Mielno – 17,2%, Łąkie – 16%, Borowy Młyn – 16,8%), a liczba urodzeń wyraźnie się zmniejszyła.

Jednostkami o dość młodej strukturze wieku są obręby Lipnica, Osusznica i Prądzona. W sołectwach tych bardzo wyraźnie widoczne są nadwyżki roczników 40-49 lat i 10-19 lat. W przypadku Lipnicy i Osusznic wynikało to ze zwiększonego napływu ludności czynnej zawodowo w latach 80., a także z rozwoju budownictwa mieszkaniowego.

Istotnym miernikiem zmian zachodzących w strukturze ludności według wieku jest mediana, czyli wiek środkowy ludności. Oznacza ona wiek, który w danym momencie połowa mieszkańców już przekroczyła, a którego druga połowa jeszcze nie osiągnęła (Rajman 1989; Rydz, Grucza 1997). Charakteryzuje ona stan zaawansowania procesu starzenia się danej populacji.

Z przeprowadzonych badań poszczególnych obrębów geodezyjnych gminy Lipnica wynika, że proces spadku rodności i stopniowego wydłużania się przeciętnego trwania życia doprowadził w latach 1978-2002 do wyraźnych zmian w strukturze wieku ludności, mających swój wyraz w nasilającym się procesie starzenia demograficznego. Zjawisko to znalazło także swe potwierdzenie w rosnącym trendzie mediany wieku. Jej wartość w całej gminie Lipnica wzrosła z 26,2 lat w 1978 r. do 29,2 lat w 1988 r. i 31,9 lat w 2002 r. (tab. 6), a w całym województwie pomorskim w 2002 r. wynosiła 32,9 lat. Można zatem przyjąć, że proces starzenia się mieszkańców gminy Lipnica postępuje w wolniejszym tempie niż w województwie pomorskim. Analizując wartość mediany w układzie obrębów geodezyjnych można stwierdzić, że w 2002 r. najmłodsze demograficznie były 4 sołectwa – Osusznica, Prądzona, Lipnica i Kiedrowice (tab. 6). Najwyższy natomiast wiek środkowy wystąpił w Brzeźnie Szlacheckim, Luboniu i Łąkiem. Statystyczny mieszkaniec sołectwa Osusznica był zatem o 5 lat młodszy niż statystyczny mieszkaniec gminy Lipnica i o 8,1 lat niż mieszkaniec sołectwa Brzeźno Szlacheckie. Z badań, które przepro-

Tabela 6

Mediana wieku ludności w obrębach geodezyjnych gminy Lipnica w latach 1988-2002

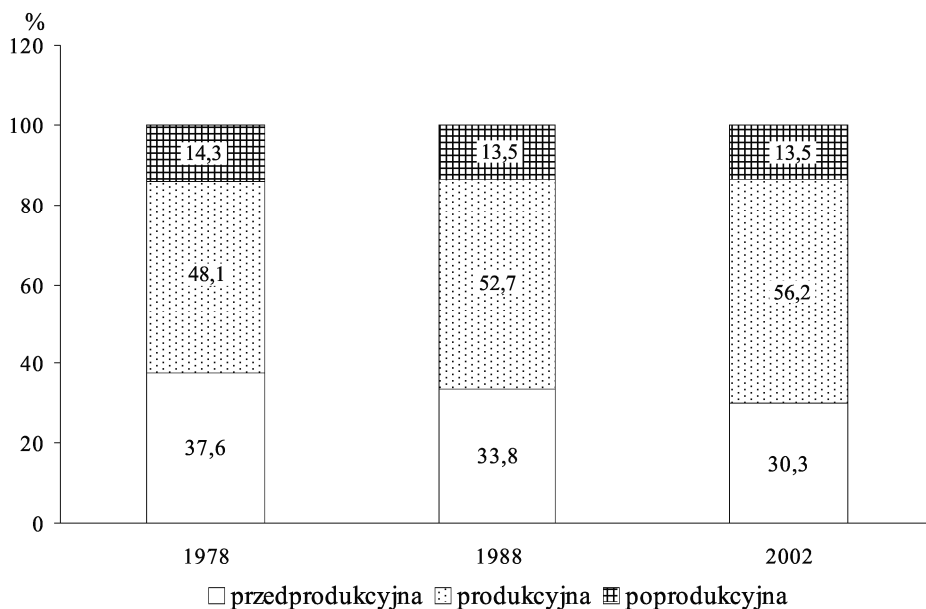
Nazwa obrębu geodezyjnego	Ogółem		Mężczyźni		Kobiety	
	1988	2002	1988	2002	1988	2002
Borowy Młyn	31,1	33,4	28,7	31,2	33,5	36,4
Borzyszkowy	28,5	32,3	26,7	28,8	30,4	35,0
Brzeźno Szlacheckie	31,7	35,0	31,0	35,9	32,3	33,9
Brzozowo	29,1	32,3	25,9	28,6	36,9	41,5
Gliśno	25,7	33,4	27,9	34,2	23,2	32,1
Karpno	36,0	30,4	26,9	32,1	43,7	28,3
Kiedrowice	28,7	29,7	27,1	29,4	29,7	30,0
Lipnica	27,7	29,0	26,5	28,1	28,7	29,9
Luboń	29,4	34,8	26,7	34,4	35,0	35,8
Łąkie	30,5	33,9	31,0	33,4	30,0	34,4
Mielno	38,7	33,0	40,5	33,1	37,9	33,0
Ostrowite	28,8	31,5	29,5	31,3	26,9	31,7
Osusznica	25,2	26,9	23,4	26,9	26,6	26,9
Prądzona	26,8	28,9	22,7	26,3	31,8	35,8
Wojsk	25,7	31,3	23,6	30,0	27,5	33,3
Zapceń	29,7	31,8	29,6	32,8	29,8	30,6
Ogółem	29,2	31,9	27,9	30,9	30,6	32,9

Źródło: NSP, Tablica 1, Ludność faktycznie stale zamieszkała według roku urodzenia (wieku) i płci, 1978, 1988; karty meldunkowe ludności z Wydziału Ewidencji Ludności Urzędu Gminy w Lipnicy, 2002. Obliczenia własne

wadzano, wynika, że we wszystkich obrębach geodezyjnych występowała tendencja do wzrostu wartości mediany, a więc starzenia się społeczeństwa gminy, z wyjątkiem Mielna i Karpna, gdzie nastąpiło odmłodzenie struktur demograficznych.

Malejący poziom rodności, który powoduje spadek udziału dzieci i młodzieży w ogólnej liczbie ludności, oraz stopniowe wydłużanie się przeciętnego trwania życia i wynikający stąd wzrost liczby ludzi starych tworzą znane dziś zjawisko, zwane procesem starzenia się demograficznego.

Problem starzenia się społeczeństwa ma istotne znaczenie w podziale ludności według kryteriów ekonomicznych. Z uzyskanych materiałów wynika, że społeczeństwo gminy Lipnica (ludność w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym) wykazuje dość wysoki stopień dojrzałości. O ile w 1978 r. osoby w wieku

Ryc. 7. Ludność według ekonomicznych grup wieku w gminie Lipnica w latach 1978, 1988 i 2002

przedprodukcyjnym stanowiły 37,6% ogółu ludności, to 10 lat później ich udział zmniejszył się o 3,8%, natomiast w 2002 r. wynosił już tylko 30,3% (ryc. 7).

Stosunkowo dużymi zmianami w udziale procentowym charakteryzuje się grupa ludności w wieku produkcyjnym, której udział w ogólnej liczbie mieszkańców zwiększył się w latach 1978-2002 o ponad 8,1%. W liczbach bezwzględnych oznacza to wzrost o 605 osób.

Miarą, która w sposób przekonujący charakteryzuje stopień dominacji określonych grup ekonomicznych, są wskaźniki obciążenia ludnością młodą oraz ludnością starą (Holzer 1989). W gminie Lipnica obciążenie ludnością młodą największe rozmiary przybrało w 1978 r., przypadało wówczas średnio 78,3 osoby w wieku przedprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym⁴. W niektórych obrębach geodezyjnych wskaźnik ten wynosił nawet ponad 114 osób (Gliśno). Zasadniczo w kolejnych przedziałach czasowych liczby te zmniejszały się (tab. 7). Na uwagę zasługuje również fakt, iż w 1978 r. wskaźnik obciążenia ludnością młodą był w niektórych obrębach prawie dwukrotnie wyższy niż w 2002 r. Zjawisko to, zwane nadrepre-

⁴ Wskaźnik obciążenia ludnością młodą został obliczony według wzoru:

$$W_{OM} = \frac{L_{0-18}}{L_{19-59/64}} \times 100$$

gdzie: W_{OM} – wskaźnik obciążenia ludnością młodą,
 L_{0-18} – liczba ludności w wieku 0-18 lat
 $L_{19-59/64}$ – liczba kobiet w wieku 19-59 i liczba mężczyzn w wieku 19-64 lat (Stokowski 1979).

Tabela 7

Wskaźniki obciążenia ekonomicznego, obciążenia ludnością starą i młodą
w obrębach geodezyjnych gminy Lipnica w latach 1978, 1988 i 2002

Nazwa obrębu geodezyjnego	Wskaźnik obciążenia ekonomicznego			Wskaźnik obciążenia ludnością starą			Wskaźnik obciążenia ludnością młodą		
	1978	1988	2002	1978	1988	2002	1978	1988	2002
Borowy Młyn	101,3	96,3	81,3	27,1	28,8	30,4	74,2	67,6	50,9
Borzyszkowy	109,8	99,2	82,5	26,8	25,6	25,5	82,9	73,6	56,9
Brzeźno Szlacheckie	103,0	87,5	68,8	35,1	31,4	24,2	67,9	56,1	44,6
Brzozowo	117,7	90,4	84,4	41,8	26,5	27,8	75,9	63,9	56,7
Gliśno	162,3	72,5	70,4	47,5	13,2	23,5	114,8	59,3	46,9
Karpno	132,6	94,7	77,4	37,2	36,8	15,1	95,4	57,9	62,3
Kiedrowice	104,2	100,0	72,5	31,4	27,7	23,2	72,9	72,3	49,3
Lipnica	109,7	79,2	75,1	18,1	17,4	14,5	91,7	61,8	60,6
Luboń	118,2	69,5	63,2	28,8	18,6	29,4	89,4	50,8	33,8
Łąkie	107,7	89,4	77,9	32,8	32,2	28,4	74,9	57,2	49,5
Mielno	98,7	73,3	74,4	40,8	33,3	30,0	57,9	40,0	44,4
Ostrowite	125,7	80,7	86,6	26,7	22,9	30,7	99,0	57,8	55,9
Osusznica	95,5	105,4	83,5	22,5	19,4	17,1	73,0	86,0	66,5
Prądzona	108,2	102,8	74,5	32,0	22,2	20,7	76,3	80,6	53,8
Wojsk	105,6	85,3	75,5	26,7	17,9	21,7	78,9	67,4	53,8
Zapceń	98,2	97,1	104,3	36,0	36,9	30,4	62,3	60,2	73,9
Ogółem	108,1	89,7	77,9	29,8	25,6	24,0	78,3	64,1	53,9

Źródło: NSP, Tablica 1, Ludność faktycznie stale zamieszkała według roku urodzenia (wieku) i płci, 1978, 1988; karty meldunkowe ludności z Wydziału Ewidencji Ludności Urzędu Gminy w Lipnicy, 2002. Obliczenia własne

zentywnością roczników młodszych, było zasadniczo związane z ogólnymi procesami demograficznymi obserwowanymi w całym kraju, a więc i w gminie Lipnica. Określane było echem (odbiciem) wyżu demograficznego z lat 50. W kolejnym czternastoletnim okresie (1988-2002) zaznacza się dalszy wyraźny ubytek ludności młodej. Zjawisko to, o czym już wcześniej wspomniano, związane jest z głęboką depresją urodzeń w ostatnich kilkunastu latach oraz ze zwiększającą się migracją ludzi młodych do miast, a w ostatnich latach również coraz częstszymi wyjazdami za granicę.

Jedną z istotniejszych miar świadczących o potencjale demograficznym oraz obciążeniu społeczeństwa w wieku produkcyjnym zasobami ludzi określanymi jako nieprodukcyjne, jest wskaźnik obciążenia ekonomicznego⁵. Aktualnie jego najwyższa wartość występuje w obrębach: Zapceń, Ostrowite, Brzozowo i Osusznica. Wskaźnik obciążenia ekonomicznego poniżej przeciętnej dla całej gminy (77,9) występuje w 8 obrębach: Gliśnie, Karpnie, Kiedrowicach, Lipnicy, Luboniu, Mielnie, Prądzonaj i Wojsku. Zachodzące zmiany w strukturze demograficznej gminy Lipnica powodują znaczny spadek wartości współczynnika obciążenia ekonomicznego ludności w wieku produkcyjnym również ludnością w wieku poprodukcyjnym. W latach 1978-2002 wielkość tego wskaźnika zmniejszyła się o 30,2%. Sytuacja ta wynika z wysokiego na ogół przyrostu ludności w wieku zdolności do podejmowania pracy.

Wyniki przeprowadzonych badań i utrzymujące się trendy w przyroście naturalnym, a także dostępne prognozy demograficzne wskazują, że w najbliższej przyszłości (do 2010 r.) w dalszym ciągu zmniejszać się będzie liczba urodzeń, na co wskazuje m.in. obok powszechnie znanych trudności (zasoby mieszkaniowe, dostęp do pracy, upowszechnianie „nowego modelu rodziny” itp.) zmniejszająca się liczebność populacji w wieku 15-17 lat.

5. Uwagi końcowe

Przemiany demograficzne na obszarach wiejskich w ostatnich latach ubiegłego wieku należą do najbardziej dynamicznych od zakończenia II wojny światowej. Zaczęły się w połowie lat 80. spadek natężenia urodzeń, w okresie transformacji wyraźnie przyspieszył. Tempo tego spadku na wsi było nawet nieco szybsze niż w miastach, doprowadzając do zmniejszenia się różnic wskaźników rozrodczości między miastem a wsią.

Znaczny spadek dzietności kobiet na wsi odzwierciedla w znacznej mierze tendencję do zmniejszania się liczby dzieci w rodzinie, ale łączył się zapewne także z wieloma zjawiskami towarzyszącymi procesom transformacji (wysokie bezrobocie i zagrożenie utratą pracy i dochodów, dyskryminacja kobiet na rynku pracy, ograniczenie funkcji socjalnych państwa i zakładów pracy względem matki i dziecka, zanik masowego budownictwa mieszkaniowego, wzrost cen mieszkań, ograniczenie

⁵ Wskaźnik obciążenia ekonomicznego informuje, ile osób w wieku nieprodukcyjnym przypada na 100 osób w wieku produkcyjnym. Został obliczony według wzoru:

$$W_{OE} = \frac{L_{0-18} + L_{60/65 i >}}{L_{19-59/64}} \times 100$$

gdzie: W_{OE} – wskaźnik obciążenia ekonomicznego,
 L_{0-18} – liczba ludności w wieku 0-18 lat,
 $L_{60/65 i >}$ – liczba kobiet w wieku 60 lat i więcej oraz liczba mężczyzn w wieku 65 lat i więcej,
 $L_{19-59/64}$ – liczba kobiet w wieku 19-59 lat i mężczyzn w wieku 19-64 (Stokowski 1979).

dojazdów do pracy oraz znaczne zwiększenie się kosztów utrzymania i kształcenia dzieci). Istotną rolę odegrał także znaczny wzrost liczby kształcących się w szkołach wyższych, co opóźniało decyzje zarówno o zawieraniu związku małżeńskiego, jak i posiadaniu dzieci. Liczba osób z wykształceniem wyższym w omawianej gminie zwiększyła się w latach 1988-2002 prawie trzykrotnie (z 53 do 145 osób), z wykształceniem średnim natomiast wzrost ten był znacznie skromniejszy i wynosił około 35%. Spadek dzietności kobiet w badanym okresie nie jest zjawiskiem występującym tylko lokalnie. Następuje on we wszystkich regionach kraju, zarówno w miastach, jak i na wsi. Gmina Lipnica pod tym względem jest w porównaniu ze średnimi z województwa pomorskiego w znacznie korzystniejszej sytuacji.

Cechą charakterystyczną rozwoju ludności wiejskiej w gminie Lipnica był jej wzrost o prawie 13% w latach 1988-2002. W układzie obrębów geodezyjnych największe zmiany liczby ludności nastąpiły w Lipnicy i Osuszniczy. Wynika to m.in. z dość wyraźnego spadku stałych migracji z terenu gminy. Ujemne saldo migracji poprawiło się w analizowanym okresie z -16,2 ‰ do -0,8 ‰. Choć zmiany te wywołane zostały głównie trudnościami na rynku pracy i mieszkań w mieście, istotną rolę odegrały zapewne także czynniki zwiększające atrakcyjność wsi jako miejsca pracy i zamieszkania. Potwierdzają to badania zezwoleń na budowę mieszkań w gminie Lipnica w latach 1988-2002. Wśród inwestorów budownictwa mieszkaniowego 220 pochodziło z terenu gminy, natomiast 52 (20% ogólnej liczby) z zewnątrz – głównie z województwa pomorskiego, kujawsko-pomorskiego, mazowieckiego, a także z zagranicy (8 inwestorów z Niemiec).

Lata transformacji przyniosły także pewne zmiany tempa starzenia się ludności wiejskiej. Potwierdza to rosnąca mediana wieku. Zmniejszenie się wskaźników umieralności wydaje się przede wszystkim skutkiem procesów transformacji, korzystnych zmian w zachowaniach zdrowotnych ludności (zdrowsza dieta, mniej papierosów i alkoholu, więcej dbałości o zdrowie), zmniejszenia zanieczyszczenia środowiska naturalnego oraz znacznego poszerzenia możliwości wykorzystania najnowszych technologii medycznych i leków.

Cechą charakterystyczną rozwoju ludności wiejskiej był też wyraźny wzrost liczby ludności w wieku produkcyjnym. W przypadku gminy Lipnica wynosił on w omawianym okresie prawie 20%. Zmiana ta wiąże się głównie z wchodzeniem w wiek produkcyjny generacji, które w przeszłości dość masowo emigrowały do miast, jak również ze znacznym zmniejszeniem się tych migracji w okresie zmian systemowych. Przyrost ludności w wieku produkcyjnym dotyczył głównie młodzieży w wieku 18-24 lat; wywoływał on nie tylko zapotrzebowanie na nowe miejsca pracy, lecz także na nowe miejsca nauki w szkołach policealnych i wyższych.

W odróżnieniu od bardzo wysokiego przyrostu ludności w wieku produkcyjnym, liczba ludności w wieku poprodukcyjnym na wsi wykazywać będzie dopiero w następnej dekadzie silną tendencję zwyżkową. Stąd też presja demograficzna na kształtowanie się potrzeb w zakresie usług opiekuńczo-leczniczych dla ludzi w podeszłym wieku będzie stale rosła.

Literatura

- Ellwart J., 2000, *Kaszuby – przewodnik turystyczny*. Gdynia
- Falkowski J., 1996, *Spoleczno-ekonomiczne i przestrzenne problemy wielofunkcyjnych obszarów wiejskich Polski*. W: *Wielofunkcyjna gospodarka na obszarach wiejskich*. Słupsk
- Golachowski S., Kostrubiec B., Zagożdżon A., 1974, *Metody badań geograficzno-osadniczych*. Warszawa
- Heffner K., 2002, *Czynniki osadnicze wpływające na potencjał rozwojowy obszarów wiejskich*. *Więś i Rolnictwo* 2, s. 27-44
- Holzer J. Z., 1989, *Demografia*. Warszawa
- Jasiulewicz M., 1996, *Rozwój wielofunkcyjny obszarów wiejskich Pomorza Środkowego*. W: *Wielofunkcyjna gospodarka na obszarach wiejskich*. Słupsk
- Jazewicz I., 2001, *Procesy rozwoju demograficznego małych miast Pomorza Środkowego w okresie transformacji gospodarczej*. *Słupskie Prace Matematyczno-Przyrodnicze* 13c, *Geografia*, s. 123-151
- Kondracki J., 2000, *Geografia regionalna Polski*. Warszawa
- Liszewski S., 1990, *Organizacja przestrzenna w okresie przejścia od systemu scentralizowanego do systemu gospodarki rynkowej*. Warszawa
- Maik W., 1992, *Rola koncepcji lokalnych systemów osadniczych w badaniach organizacji przestrzenno-czasowej życia codziennego*. W: *Współczesne problemy geografii społeczno-ekonomicznej Polski*, red. Z. Chojnicki, T. Czyż. Poznań
- Maryniuk B., 1977, *Komunikacja*. W: *Pojezierze Bytowskie. Monografia geograficzno-ekonomiczna*, red. J. Sylwestrzak. Gdańsk
- Rajman J., 1989, *Problemy rozwoju demograficznego miast aglomeracji górnośląskiej*. W: *Studia nad urbanizacją południowej Polski*. Kraków, s. 22-38
- Rydz E., 1994, *Przeobrażenia demograficzno-osadnicze struktur wewnętrznych aglomeracji nadmorskich*. Słupsk
- Rydz E., 1997, *Wybrane problemy demograficzno-społeczne na obszarach wiejskich województwa słupskiego w latach 1989-1994*. *Słupskie Prace Matematyczno-Przyrodnicze* 11c, *Geografia*, s. 35-58
- Rydz E., Grucza J., 1997, *Tendencje zmian struktur demograficznych w makroregionie północnym w latach 1982-1994*. *Słupskie Prace Matematyczno-Przyrodnicze* 11c, *Geografia*, s. 59-86
- Rydz E., Szymańska W., 2001, *Współczesne przemiany struktur demograficznych w Słupsku i ich zróżnicowanie w przestrzeni miasta*. *Słupskie Prace Matematyczno-Przyrodnicze* 13c, *Geografia*, s. 239-275
- Sobczak I., 1992, *Obraz demograficzny województw nadmorskich Polski w latach 1946-1990*. Gdańsk
- Stokowski F., 1979, *Podstawy demografii*. Warszawa
- Zdrojewski E. Z., 1998, *Konsekwencje przemian ustrojowych dla procesów demograficznych w Polsce u progu XXI wieku*. *Studia Demograficzne* 1